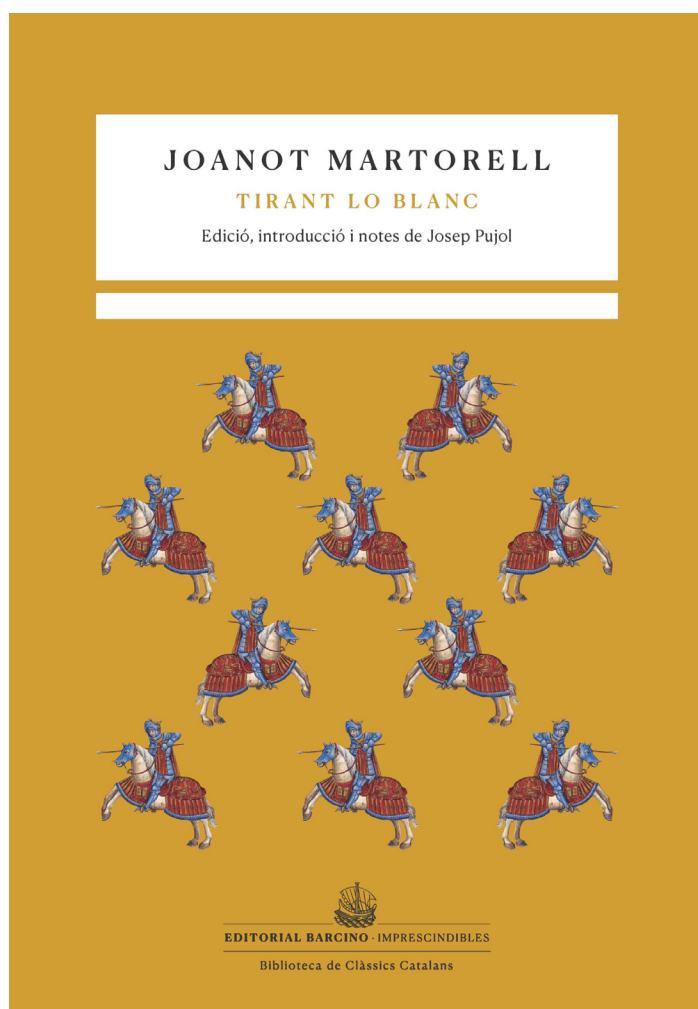

**Joanot Martorell, *Tirant lo Blanc*, edició, introducció
i notes de Josep Pujol, «Imprescindibles. Biblioteca de
Clàssics Catalans», 1, Barcelona, Barcino, 2021, 1394 pàgs.**

Rafael Beltran
(Universitat de València)

És més que evident que el potencial dels clàssics escrits en català, des de l'Edat Mitjana fins al segle xx, és inabastable. Ho demostren iniciatives com la de l'editorial Barcino, el segell editorial de la Fundació Lluís Carulla, que es va llançar a finals de l'any 2021 a una agosarada aventura. La gairebé centenària editorial (fundada en 1924 per un jove Josep Maria de Casacuberta) va ençar el projecte d'una ambiciosa col·lecció, «Imprescindibles», amb la finalitat d'omplir un buit al mercat i arribar a nous lectors, més enllà dels d'altres col·leccions —ja «imprescindibles», però més acadèmiques— de la casa, com és el cas de la prestigiosa «Els Nostres Clàssics». Per descomptat, no hi havia millor clàssic, més «imprescindible», més indiscutible i universal que *Tirant lo Blanc* per a donar una primera espenta a aquesta lloable empresa editorial.

La nova col·lecció es proposa ampliar el tractament més especialitzat i erudit dels clàssics i oferir-los als lectors no especialitzats que volen gaudir-los amb les màximes garanties d'autenticitat. L'oferta fresca i viva d'uns textos originals requereix, com és notori al cas d'aquesta edició, una factura elegant en la presentació física, des del disseny de portada, fins a la solidesa contundent del volum, el format de pàgina clar i àgil i el cos de lletra generós, etc. La portada, entre modernista i juvenil, expressa ja tot un programa d'intencions, perquè juga amb la repetició d'uns exquisits dibuixos que multipliquen una figura petita d'Alfons el Magnànim tretat del seu llibre d'hores. En la imatge ampliada de la portadella s'hi aprecia bé la divisa del llibre obert a les gualdrapes del cavall, amb una imatge emblemàtica que, com la persona de Martorell, unia cavalleria i saber llibresc.

Però això no seria res sense el condiment d'un text ben fixat de manera coherent. En aquest sentit, ha sigut un encert gaudir d'un bon especialista per tal de fixar el text editat, adaptant-se als criteris de la col·lecció. Josep Pujol és un reconegut medievalista que podia establir ponts amb el passat des de la mirada rigorosa i inquisitiva del present, i que entenia i entén perfectament les diferències incontestables del clàssic amb els textos actuals, la seua alteritat i, per tant, les dificultats que exigeix la lectura directa d'una llengua i una mentalitat que compten amb el pes històric —i el prestigi— de més de cinc-cents anys.

Fa vint anys, al seu llibre *La memòria literària de Joanot Martorell* (2002), Pujol, després d'haver-se apropiat al *Tirant* des de diversos angles en alguns articles importants, es va plantejar l'objectiu encomiable de reconstruir el fons de la «biblioteca mental» de Joanot Martorell i els processos creatius que podien haver conduït des d'aquella «llibreria» a la prosa del *Tirant*. Si no va poder reconstruir l'absoluta totalitat d'aquella «biblioteca» de Martorell, tasca impossible, sí que classificava, per primera vegada, els continguts dels seus estants, posant-hi ordre i jerarquitzant-ne els principals materials: una trentena d'autors i textos catalans, una altra trentena de textos d'autors no catalans, més una desena de textos i autors (grecoromans, medievals) traduïts al català, dit aproximadament. Deixava així les bases establertes per a una organització dels processos creatius martorellians. Aquell llibre, s'ha repetit sovint, va fer un pas de gegant dins la història de la crítica tirantiana, del nivell de les edicions i estudis de Martí de Riquer i, després, Albert Hauf. Li mancava només a Pujol, per igualar-se —arribar al parnàs— de tots dos precedents, editar un *Tirant*, com ells van fer.

Pujol remarcava, en la introducció de *La memòria literària...*, com els «prejudicis realistes» i altres «convencions modernes» havien posat a la llista de demèrits de Martorell «tant la dimensió retòrica de la novel·la com el substrat cultural que l'alimenta i les fonts i models on l'autor beu i on s'emmiralla» (2002: 9). Semblava que el «saber», és a dir, la cultura assimilada intel·lectualment pel llibre, li havia estat un «càrrec» que afeixugava els mèrits del narrador realista, proçaç i benhumorat, tantes vegades els únics valorats positivament. Tot el contrari, la defensa de la lletra integral de *Tirant*, amb la càrrega —que no és entesa com a llast— meritòria de retòrica, dicta, en efecte,

les passes d'una edició que reivindica la paraula original de Martorell. Pujol hauria pogut optar per oferir un text esporgat, resumit o modernitzat, però no ho ha fet. Hi mostra, doncs, tot el respecte possible, mot a mot, per la complexitat genuïna de l'obra, que cal rehabilitar, això sí, fent accessible al lector un text complet i fidel en una forma gràfica clara, moderna i llegible.

És clar que la lluita per defensar la riquesa cultural d'una gran obra topa sovint amb la necessitat de divulgar-la com a clàssic. És el dilema o la dialèctica entre el rigor del manteniment del text original i la claredat en la difusió a l'hora de «revelar» els secrets que conté aquest clàssic. Secrets que a vegades sembla que només els guardians del foc (els filòlegs) coneguen. Cal fer, aleshores, un exercici d'humilitat, per tal de baixar uns graons del pedestal acadèmic, desbloquejar i obrir finestres que il·luminen des d'angles diferents, més moderns, amb uns aires, llums i perspectives que comuniquen experiències artístiques del passat. Un investigador minuciós, escodrinyador i escorcollador de grafies perdudes, mots, citacions, traduccions, significats, valors i connotacions culturals, ha de sacrificar les exigències de l'exhaustivitat per tal d'afavorir una comprensió cabdal i harmònica del text del valencià Martorell.

L'edició conté una ben equilibrada Introducció (pp. 13-73) precedida per una persuasiva presentació o davantal («El *Decameró* dels catalans?»), on reivindica, com si fora necessari —perquè ho és!—, des de zero, amb aquesta pregunta retòrica, el valor i lloc preminent de la novel·la de Martorell dins la història de la literatura catalana i universal. La Introducció es desglossa en capítols: [1] El *Tirant* en el seu temps. [2] Unitat i varietat. [3] La ficció, la història i la realitat contemporània. [4] L'heroi: nom i destí messiànic. [5] La cavalleria i la guerra. [6] L'amor: sentimentalisme i comicitat. [7] La retòrica, els models literaris i l'escriptura imitativa. [8] Del manuscrit a l'imprès: la datació de la novel·la, les edicions i traduccions. [9] La nostra edició. [10] Joanot Martorell: retalls biogràfics. Segueix una Bibliografia selecta. Són a penes 70 pàgines, denses i netes, amb la bibliografia reservada en nota al principi de cada capítol per tal de no interrompre un comentari sempre profund i aclaridor. Pujol ja havia assajat aquest exercici de síntesi rigorosa, quan va escriure la part corresponent a la creació literària de *Tirant* en la *Història de la literatura catalana*, dirigida per Àlex Broch, que va coeditar la mateixa editorial Barcino (2013-2015, III: 107-161), secció en relació a la qual aquesta Introducció aporta novetats interpretatives interessants.

Pel que fa a l'edició, el treball elaborat és realment magnífic i l'esforç —com el de tota bona edició— titànic. És clar que no és una edició crítica. No estic totalment d'acord amb l'editor quan presenta els pressupòsits i en diu: «El *Tirant* espera encara una edició crítica» (p. 57). Suppose que és una expressió d'*humilitas*, i que el que vol dir és: *'...ergo, aquesta no és una edició crítica.' Perquè pense, sincerament, que *una* —i molt bona— *edició crítica*, que compleix amb tots els requisits de les millors edicions crítiques, sí que ens la va regalar Albert Hauf (1990; 2005), i per tant, el *Tirant* no «espera encara una edició crítica». Això no vol dir que la de Hauf siga *l'edició crítica*, és a dir, *la* definitiva. Pujol comenta la urgència obligatòria i l'orientació divulgativa de l'edició de Riquer (1979), i, després, que les úniques edicions «amb voluntat crítica» han sigut les dues edicions d'Albert Hauf (1990 i 2005) i la inèdita de Perera (1995).

L'edició de Pujol s'ha fet, en qualsevol cas, a partir de l'edició de Martí de Riquer, profundament revisada (amb aproximadament 450 discrepàncies) i aplicant-hi uns criteris de regularització gràfica més modernitzadors (p. 57). S'hi introdueixen «esmenes al text dels incunables en aquells llocs on s'han identificat errors segurs que permeten proposar esmenes plausibles i fonamentades filològicament en la paleografia i la tipografia, la llengua antiga i les fonts conegudes dels passatges on s'ha detectat l'error». Amb tota la prudència i cauteles possibles, perquè hi ha passatges del *Tirant* realment difícils i, ara per ara, irresolubles. Donat que els criteris de

la col·lecció no feien adient incloure un llistat de les discrepàncies amb l'edició de Riquer, aquest material ha adquirit format digital, i està disponible a la pàgina web de Manícula (<<https://manicula.narpan.net/obres/tirant-lo-blanc>>), on no només trobem aquesta llista, sinó que la *manicula* ens assenyala per a cadascuna d'aquestes discrepàncies lliçons dels incunables i, en alguns casos, fins i tot es justifiquen les decisions textuais en forma de nota breu. Serà un material molt útil i necessari per a *una* (*una* altra) futura edició crítica de la novel·la (per a qui la puga emprendre). No tinc dubte que l'edició de Pujol conté les bases per a una futura edició crítica i, en tot cas, es tracta d'una informació afegida que justifica acuradament els criteris de l'edició i la complementa.

Els criteris gràfics i de regularització lingüística parteixen de l'aplicació de la normativa moderna a les convencions de les premses valencianes de 1490, amb totes les vacil·lacions i alternatives que és lògic trobar, després del pas d'un text tan extens per autor, còpies, revisions i adaptacions de componedors, etc. (p. 59). Així, els criteris per a resoldre indecisions fonètiques (crestià/cristià, resplendent/resplendent), unificar alternances (ixca/isca), cultismes (pràctica/pràctica) són més que raonables (pp. 60-61). Igualment, els criteris per a normalitzar grafies que el text paleogràfic de Hauf mantenia, com ara: yo/jo, ab/amb, «h» expletiva (puch/puc, hun/un, hohí/oí, blanch/blanc), palatalitzacions gràfiques (lit /llit, loc/lloc, vetla/vetlla, fil/fill), contractes (la oració/l'oració) i dissimilacions (qui-m/qui em), etc.

Si enfrontem i acarem un paràgraf de l'edició de Hauf (2005) amb la de Pujol (2021) ens adonem de les diferències (gràfiques) i també de les similituds (essencials):

— Senyor, lo major bé que en lo món yo he tengut, e encara lo ame sobre totes les persones del món. E puch dir ab veritat que, yo stant en la piadosa vetla, me adormí e prestament me donà de parer que stava en camisa, ab una roba curta forrada de marts gebelins, de color de vellut vert, e que era en hun terrat per dir la oració que acostume dir als tres reys de Orient. E complida que haguí la beneyta oració, hohí una veu qui-m dix: «No te'n vages, que en aquest loch hauràs la gràcia que demanes». E no tardà que viu venir lo meu tant amat fill acompanyat de molts cavallers tots vestits de blanch, e portava a Ypòlit per la mà e, acostant-se a mi, me prengueren les mans los dos e besaven-les-me, e volien-me besar los peus e jo consentir no u volia. E aseguets en lo païment del terrat, passam moltes rahons de consolació en les quals yo prenguí molt gran delit, e foren tals e tan delitoses que jamás del cor me exiran. Aprés nos n'entram en la cambra tenint-lo per la mà, e mon fill e yo posam-nos en lo lit, e yo posí-li lo meu braç dret dejús les sues espatles, e la sua boca besava les mies mamelles. Jamés tan plasent dormir no sentí, e deya'm lo meu fill: «Senyora, puix a mi no podeu haver en aquest miserable de món, teniu per fill a mon germà Ypòlit, car yo l'ame tant com fas a Carmesina». E com deya aquestes paraules stava *gitat* prop de mi. E

— Senyor, lo major bé que en lo món jo he tengut, e encara l'ame sobre totes les persones del món. E puc dir amb veritat que, jo estant en la piadosa vetlla, m'adormí, e prestament me donà de parer que stava en camisa amb una roba curta forrada de marts gibelins, de color de vellut verd, e que era en un terrat per dir l'oració que acostume dir als tres Reis d'Orient. E, complida que haguí la beneita oració, oí una veu qui em dix: «No te'n vages, que en aquest lloc hauràs la gràcia que demanes.» E no tardà que viu venir lo meu tant amat fill acompanyat de molts cavallers tots vestits de blanc, e portava a Hipòlit per la mà e, acostant-se a mi, me prengueren les mans los dos e besaven-les-me, e volien-me besar los peus, e jo consentir no ho volia. E asseguets en lo païment del terrat, passam moltes raons de consolació en les quals jo prenguí molt gran delit, e foren tals e tan delitoses que jamás del cor m'eixiran. Aprés nos n'entram en la cambra tenint-lo per la mà, e mon fill e yo posam-nos en lo llit, e jo posí-li lo meu braç dret dejús les sues espatlles, e la sua boca besava les mies mamelles. Jamés tan plasent dormir no sentí, e deia'm lo meu fill: «Senyora, puix a mi no podeu haver en aquest miserable de món, teniu per fill a mon germà Hipòlit, car jo l'ame tant com faç a Carmesina». E com deia aquestes paraules estava *girat* prop de mi, e Hipòlit,

Ypòlit, per obediència, stava agenollat enmig de la cambra. E yo li demaní hon era la sua habitació, e dix-me que en paradís era col·locat entre los màrtirs cavallers per ço com era mort en batalla contra infels. E no li poguí més demanar per ço com Eliseu me despertà ab més adolorit so que de trompeta. (Hauf, 2005, cap. 262; pp. 982-983)

per obediència, stava agenollat enmig de la cambra. E jo li demaní on era la sua habitació, e dix-me que en paradís era col·locat entre los màrtirs cavallers per ço com era mort en batalla contra infels. E no li poguí més demanar, per ço com Eliseu me despertà amb més adolorit so que de trompeta. (Pujol, 2021, cap. 262; pp. 860-861)

Comprovem que els textos són essencialment idèntics, igualment respectuosos i fidels amb l'original de Martorell. Només una discrepància lèxica, que he subratllat —*gitat/girat*—, que ens fa dubtar i ens indica que és sempre necessària una revisió crítica del text. La resta són diferències gràfiques que, òbviament, fan més llegible el text editat ara per Pujol (com ja ho va ser el de Riquer durant anys).

Res a veure, per descomptat, amb una versió obertament trencadora, com la de Màrius Serra que, tanmateix, Pujol accepta («amb voluntat de conquerir els lectors que tot clàssic reclama», diu a la pàg. 11), com acceptava i celebrava Renedo (quan la qualificava de «digna i valenta») en la ressenya que en va fer (vegeu núm. 24 [2021] d'aquesta mateixa revista). Tanmateix, l'edició de Serra, sotmetent el text a una simplificació molt més radical, està en les antípodes de les de Riquer, Hauf i Pujol (i molts altres, que els segueixen). Serra elimina incisos, paràgrafs, subordinades, gerundis, llatinismes, epítets, etc., tot fent que, a vegades, la valenciana prosa de Martorell quede reduïda a la mínima expressió. Renedo ofereix un exemple representatiu: «Cavaller, a mi par que vostra demanda és més voluntària que de necessitat» es transforma en la ploma de Serra en: «Cavaller, em sembla que la vostra petició és una frivolitat». Els exemples serien milers, tot el llibre. Tot lector reconeix —i Serra, el primer— que se'n fa una adaptació al català actual i, per tant, una intervenció i una semblança, però no una edició fidel ni exacta del text original.

Un breu comentari —totalment insuficient, donada la importància d'aquesta part de qualsevol edició— sobre una anotació al text que sembla perfectament ajustada. Les notes no són en cap moment aclaparadores, sinó que el text té tot el protagonisme que mereix. La darrera edició de Hauf (2005) conté una anotació meticulosa, completíssima, que a més va tindre l'encert d'afegir amb lletra menuda darrere de cada capítol, per tal de no llevar la prioritat al text anotat. Pujol reconeix que Hauf «assumeix un segle d'erudició tirantiana i hi afegeix el seu coneixement enciclopèdic» (10). És difícil sostraure's a la temptació de copiar-la o resumir-la. Però sobretot és difícil ajustar-se a una anotació comprimida i alhora equitativa, i Pujol ho aconsegueix, amb notes que s'adaptin als diferents estrats de comprensió per tal de resoldre els principals entrebancs per a la lectura actual i cabdal del *Tirant*.

Un parell d'exemples triats quasi a l'atzar. A la mateixa pàgina (cap. 254; p. 840), trobem tres nivells de dificultat lèxica: «àngel custodi», fàcil d'entendre (no del tot per a un lector jove), és anotat com 'de la guarda'; però «enfrascada», que hui entendríem com 'absorta', és aclarit com 'embolicada', 'confosa', com trobarem als *Scachs d'amor* o al *Passi en cobles* (DCVB); i no es dedueix tan fàcilment el significat de «com me fui regoneguda», 'em vaig fer càrrec de la situació'. A la mateixa pàgina, dues citacions del *Gènesi*, la primera ben coneguda, amb la simple referència, però la segona anotada com a lloc bíblic que apareix sovint en boca de personatges per a justificar l'activitat sexual. Dues pàgines més endavant (cap. 255; p. 842), requereixen nota, efectivament: «les erres, jatsien grans...», que s'anoten com 'els errors, encara que siguin grans...'; o «meneig», 'comportament'; o «allenegar de dir-me», 'atrevir-te a dir-me' (el DCVB dona la de *Tirant* com a única entrada amb

aquesta accepció, però el verb es repeteix a l'obra); «mills», 'millor'; o «asta», 'unitat de mesura, equivalent a l'asta d'una llança'. Al cap. 257 (p. 845), «esmerç» és 'inversió', 'despesa'; i és adient l'al·lusió al judici de Paris; i al cap. 258 (p. 846), el comentari que la resposta de l'emperadriu a Hipòlit està construïda amb mots d'Helena, tal com apareixen a Ovidi, *Heroides*, 17. Pujol ha d'atendre als criteris divulgatius de l'edició i ha de mossegar-se la llengua (la ploma) per no estendre's als comentaris al voltant d'un tema que coneix més que ningú.

Un altre exemple. Els capítols 410 i 411 (pp. 1185-1190) són dedicats a explicar els antecedents i l'aventura d'Espèrcius a l'illa de Lango. Pujol s'ha de limitar a anotar que la història reproduïx una de les meravelles contades per Jean de Mandeville al seu *Voyage d'Outremer*. L'editor anota, com sempre, el lèxic difícil («res no sentia», 'no sabia res'; «folla fembra o comuna», 'prostituta'), però repara perspicaçment en una expressió que, personalment, jo tenia subratllada, però no he vist mai comentada ni fixada en diccionaris: «escampar aigua», com eufemisme per a 'orinar'. Diu Martorell que Espèrcius, abans de la seua aventura amb el drac, «se llevà fingint a sos companys que anava per escampar aigua...». Pujol anota simplement: 'orinar'. No fa falta més. L'editor no li dona més importància, però aquesta senzilla anotació la té. S'escampa oli, llàgrimes, aigua també..., però l'eufemisme de Martorell no l'havíem vist mai (crec) anotat.

És un detall, entre molts. Però ja sabem que als detalls radica sovint la genialitat. La genialitat de l'autor (de Joanot Martorell) i la seriositat de l'editor d'una gran obra. Fan falta més lectors curiosos i més mestres —de primària, secundària i universitat— que expliquen els nostres clàssics amb sensibilitat i estima, comptant amb eines que recolzen el seu treball. Aquestes edicions «Imprescindibles» de Barcino i aquesta edició del *Tirant lo Blanc* els obriran un món.